

HERMANN RÓBERT (S. A. R.)

GÖRGEI ARTÚR VÁLOGATOTT ÍRÁSAI
Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915*(Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 519 o. ISBN 978-963-327-651-8)*

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc tábornoka születésének 200. évfordulóját méltó kötettel ünnepelte a Zrínyi Kiadó, hiszen hiánypótló mű látott napvilágot: *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915*. A Bevezetőben a sajtó alá rendező Hermann Róbert részletesen leírja e kötet keletkezéstörténetét, illetve a közreadás szándékát: nem életrajzi adatokat közöl, hanem kisebb publicisztikai írások fogadtatását és forrásértékét kívánja bemutatni 11 fejezetbe csoportosítva.

Az első fejezet tanulmánya akár rendhagyónak is tűnhet, de aki ismeri Görgei pályáját, annak nem újdonság: *A kókuszdióolaj szilárd és folyékony zsírsavjairól*. 1848 márciusában a fiatal házaspár Görgei – aki kémikusnak készült és nem hadvezérnek – Redtenbacher professzor felkérésére a kókuszdióban rejlő laurinsav és kaprinsav kimutatásával foglalkozott nagynénje toporci birtokán. Kutatásait összefoglaló értekezése május 21-ére készült el (fontos dátum Görgei életében: Buda visszafoglalása 1849. május 21., illetve halálának bekövetkezése 1916. május 21.), s elküldte Prágába. Még abban az évben megjelent a Liebig-féle *Annalen der Chemie und Pharmacien* (Az Osztrák Tudományos Akadémia kiadványsorozata) hasábjain, de tudósjelöltként a tiszteletdíjat és a különlenyomatokat csak 1851-ben kapta kézhez Görgei, amikor már Európa-szerte ismerték hadvezéri teljesítményét. Bár másképp alakult későbbi életútja (talán Eötvös József báró, vallás- és közoktatásügyi miniszter elutasításának is köszönhetően), ez a kitérő nem tűnt el nyomtalanul Görgei életéből, hiszen ő maga vallott így Than Károly kémikusnak: „Kémiai tanulmányaim közben tanultam azt meg, hogy pusztá okoskodásaiban, sőt megfigyeléseiben is mily sokféleképpen csalódhatik az ember a valóság felől; de egyúttal azt is megtanultam, miféle módon lehet csalódásait sikeresen ellenőrizni, és így a valóság fölismerésében biztosan eljutni... én katonai sikereimnek legnagyobb részét kémiai tanulmányaimnak, a bűvárkodás révén szerzett értelmi fegyelmességemnek köszönhetem.” (*Than Károly: Egy magyar hadvezér mint chemikus. Budapesti Szemle, 1893. 71. k. 172. o.*)

A második fejezet 21 írást tartalmaz: cikkeket, kiáltványokat és beszédeket. Ezek mindegyike már a Toporc elhagyása utáni időszakból származik, amikor Budapestre érkezve Görgei szembesült azzal a ténnyel, hogy kémikusként nem tud álláshoz jutni. Jelentkezett a nemzetőrök soraiba, s ezzel kezdetét vette egy példátlan katonai karrier. Első magyar nyelvű írása a *Marczius Tizenötödike* hasábjain jelent meg, s radikális orientációjáról árulkodik. A díszgyenruhák költségével kapcsolatos elmélkedése saját pénztelen gyerekkorát idézi, mely sok tehetséges ifjút megfosztott a katonai karrier lehetőségétől. Ő annak idején azért választotta a Nádor-huszárokat, mert csak az ezüstsujtásos díszgyenruhát tudta kifizetni. De találunk írást a szökések és fegyelemsértések büntetéséről, nyilatkozatot V. Ferdinánd lemondásáról és I. Ferenc József trónra lépéséről, lelkesítő kiáltványt a feldunai hadtesthez, beszédet az egyházi személyek feladatairól, napiparancsot a fegyelem fenntartásáról, köszönetnyilvánító kiáltványt a magyar hadsereghez az eddigi sikerekért. A sort az augusztus 11-ei aradi haditanácson elhangzó beszéd zárja, amelyben a fegyverletétel feltételeit ismerteti, illetve indokolja annak szükségességé-

gét: „Barátaim! Előre látom, hogy talán milliók, az elvakultságtól vezetve vagy az országot sújtó határtalan nyomorúságot teljes egészében nem ismerve; azt a tényt, hogy mi segédeszközök híján polgártársainkat és jogaikat megvédeni gyengék vagyunk, nem mérlegelve – mondom, milliók – áruházzal fognak vádolni. Talán már holnap fegyvert ad az elvakult gyűlölet egy életemre törő kézbe: mégis szilárd meggyőződésemet követem, és a további vérontást károsnak ítélve arra kérem önöket, akikhez nem férhet a gyávaság vádja, hogy gondosan mérlegeljék javaslatomat, mely a szorongatott hazának legalább a békét hamarosan meghozhatja... Magukra hagyom most önöket, nehogy jelenlétemtől zavarva javaslatomat kevésbé alaposan világítsák meg minden oldalról, és a lehetséges következtetéseket kevésbé gondosan mérlegeljék; és mindenekelőtt arra kérem önöket – kötelezve magam, hogy határozatuk értelmében fogok cselekedni –, hogy ne áltassák magukat rózsás reményekkel, mert lehet, hogy utunk a vérpadra vezet.”

A harmadik fejezet kicsit előreszalad az időben, Kemény Zsigmond báróhoz, a *Pesti Napló* szerkesztőjéhez szóló 1861-es keltezésű két levelet tartalmazza. Görgei pénzváltásról szóló ártalmatlan magánlevelét Kemény Zsigmond a lapjában anélkül közölte, hogy a szerzővel azt tudatta volna. Görgei válasza nem sértődöttségről tanúskodik, inkább arról a szerénységről, ami őt jellemezte. Tudomásul vette, hogy a „nemzet” árulónak tekinti, s nem szeretné, ha aggódó sorai holmi „hízkelésnek” tűnnének, mellyel „módfelett tapintatlanul a nyilvánosság elébe akarni tolokodni.” (99. o.)

A negyedik fejezet a közismert *Gazdátlan leveleket* tartalmazza. Berzenczey László felbukkanása Klagenfurthban fenekestől felforgatta Görgei életét. Tőle szerzett tudomást azokról a vádakról, melyek róla keringtek. 1862. szeptember 23-a és 1863. január 27-e között Berzenczey rendszeres vendég volt Görgei házában, s miután közelebről megismerte a tábornokot, 1862. november 9-én maga ajánlott véd- és dacsövetséget Görgey Istvánnak bátyja becsületének tisztázása érdekében. E beszélgetések anyagát Görgei fikatív levelekké formálta, így született meg német nyelven e mű, amely 1867-ig asztalfiókban pihent. A végleges kézirat 1867. április 29-ére készült el elő- és utószóval, s maga Görgey István hozta Pestre. Bár sem a magyar, sem a német nyelvű kiadásnak a megjelenés után nem volt különösebb sajtóvisszhangja, minden példány elfogyott.

Az ötödik fejezet időben már a kiegyezés küszöbén áll: Deák Ferenc számára írt memorandumokat tartalmazza. Ivánka Imre volt ezredtárs kért segítséget olyan törvényjavaslat megalkotásához, amely a sikeres kiegyezés esetén a közös hadsereg létrehozását előmozdítaná. Bár kezdetben Görgei ódzkodott a feladattól, félretéve egyéb foglalatosságait nekiállt, s 1867 márciusában leadta Deáknak a tervezetet. Ugyan kisebb változtatásokat eszközöltek rajta, de ez képezte az alapját a katonai tárgyalások során az Andrássy Gyula által képviselt magyar álláspontnak.

A kötet hatodik, egyben legnagyobb fejezete Görgeinek Demár János álnéven [Henryk] *Dembinski emlékiratairól* írott munkáját tartalmazza. A lengyel tábornok (aki 1830–1831-ben egy ideig a lengyel, illetve 1848–1849-ben egy időre a magyar szabadságharc fővezére is volt) 1864-es halála után egy katonai szakíró, Alphons F. Danzer összegyűjtötte, majd 1873-ban Bécsben megjelentette Dembinski emlékiratainak magyarországi tevékenységére vonatkozó részét, amely az Athenaeum jóvoltából 1874-ben magyar fordításban is kiadásra került *Dembinski Magyarországon. A vezér hátrahagyott kézírataiból* címmel. Noha az utólagos kutatás kiderítette, hogy az előbbi munka inkább Danzer (aki többször belejavított a szövegbe, egyes részeket pedig gátlástalanul átírt, vagy kihagyott), mint

Demiński műve, a kortársak figyelmét mindenképpen felkeltette, mivel belőle mégis csak a magyar szabadságharc egyik fontos szereplőjének a véleményét lehetett megismerni az eseményekről, és a küzdelem más fontos egyéniségeiről. Görgei úgy érezte, nem hallgathat az ügyben, ezért 1875–1877 között a Gyulai Pál által szerkesztett *Budapesti Szemlé*ben egy hatrészes, igencsak alapos és ironikus bírálatot tett közzé a művel kapcsolatban. Görgei eme, az *Életem és működésem* utáni második legterjedelmesebb munkája azért volt úttörő a maga korában, mert az addig megjelent szakmunkák és elérhető források segítségével bírálta, illetve egyben ki is igazította korábbi ellenlábasa tévedéseit, szándékos torzításait. Így ez a mű tekinthető az 1848–1849-es magyar szabadságharc hadtörténetéről írott első szaktanulmányának. Noha az események Görgei általi leírása és magyarázatai a mai tudásunkkal néhol már meghaladottnak tekinthetők, ennek ellenére a tábornoknak az esetek döntő többségében igaza volt, és sikeresen leplezte le a lengyel kortársaik egy része által is csak „katonai dilettánsnak” nevezett Demiński balfogásait, illetve cáfolta meg ferde, a felelősséget a kudarcért mindig másra hárító vádaskodásait. Szintén előnye a munkának, hogy Görgei, a hadiesemények valós bemutatása mellett, a saját, egy jó hadvezér működésének mikéntjéről írott véleményét is beleszötte művébe, illetve, hogy az *Életem és működésem*nél már jóval tárgyilagosabban ítéli meg pályatársai (Kossuth, Szemere, Mészáros, Bem, Klapka és Perczel) tevékenységét, valamint érdekeit, mint korábban. Az események könnyebb megértését ennél a résznél számos modern térkép könnyíti meg.

A hetedik fejezet a *Mit köszönünk a forradalomnak?* című munkát ismerteti. 1875 februárjában ugyanis egy, a konzervatív körökhöz tartozó politikus röpiratot jelentetett meg *Értsük meg egymást!* címmel. A munka az 1849–1867 közti konzervatív politikát dicsőítette, illetve az akkor Tisza Kálmán által vezetett közjogi ellenzék tevékenységét bírálta. A korban számos hasonló röpirat látott napvilágot; ám ez utóbbi a fenti témákon kívül kétségbe vonta az 1848-as forradalom és szabadságharc indokoltságát és jogosságát, illetve a bekövetkező katasztróféért egyedül a liberális, míg az 1867-es kiegyezés sikeréért egyedül a konzervatív politikát tette felelőssé. Görgei valószínűleg utóbbiak miatt ragadott tollat, hogy szintén egy röpiratban válaszoljon. Munkájában (noha Kossuth republikanisztikus elképzeléseitől elhatárolódott) határozottan védte a forradalom vívmányait, illetve mutatta ki azok 1867-es továbbélését. Cáfolta a konzervatív szerző fejtegetéseit, torzításait, és rámutatott, hogy nem lehet a honvédsereg 1848–1849-es katonai dicsőségét elismerni úgy, hogy közben az azt létrehozó kormányzatot elítéli a szerző.

A nyolcadik és kilencedik fejezet a *Kossuth és Görgei*, illetve a *Még egyszer Kossuth és Görgei* címet viselő munkákat mutatja be. Ezek keletkezésének apropója, hogy 1880–1881-ben jelent meg Kossuth *Irataim az emigrációból* című művének első és második kötete Magyarországon, amelynek második kötetében a volt kormányzó (számos korabeli dokumentum közlése mellett) jobbára megismételte a Görgei ellen felhozott korábbi vádakat. Erre adandó válaszul született meg a tábornok két tanulmánya 1881-ben, amelyek ismét csak a *Budapesti Szemlé*ben jelentek meg. Az elsőben Görgei Kossuthnak a függetlenség és a trónfosztás kimondása körüli, valamint a saját diktátori ambícióira vonatkozó állításait igyekezett cáfolni, utóbbiban az 1849. augusztus 2-ai debreceni ütközet, az aradi végnapok, valamint a Buda ostromával kapcsolatos vádakat igyekezett eloszlatni. Ami a katonai eseményeket, Aradot, illetve a diktátorságot illeti, elmondható, hogy a tábornok sikerrel vette fel a kesztyűt a múlt eseményeit általában éppen aktuális céljainak megfe-

lelően értelmező Kossuthtal szemben. Ám a trónfosztás körüli időszak korabeli adatai szerint úgy tűnik, hogy Görgei egyáltalán nem nyilatkozott annyira határozottan a dolog ellen, mint azt utólag bizonyítani igyekezett. Ezzel a két munkával zárult le a tábornok publicisztikai tevékenysége.

A 10. fejezet 22 interjút, illetve személyes beszámolót tartalmaz. Az első három az 1884. évi Görgei-rehabilitációs mozgalom kapcsán keletkezett, melynek során 207 volt honvéd nyilatkozta, hogy nem tartja árulónak Görgeit. Legérdekesebb, s talán az utókor számára a legértékesebb a Bolgár Ferenc által készített beszélgetés.

1894-ben, Kossuth halálát követően Görgei két lapnak is nyilatkozott a kormányzóhoz fűződő kapcsolatáról. Az ezt követőek már az idős tábornok mindennapjairól szólnak, de sajnos több esetben az interjú készítője átfogalmazta a hallottakat, így Görgei kénytelen volt a valótlan állításokat cáfolni (446–449. o.). Ugyancsak ellentmondásokat tartalmaz Eötvös Károly beszámolója Görgei sebesüléséről (444–446. o.). A kései interjúk közül talán a legismertebb Mikszáth Kálmán: *Az öreg diktátor* című írása, amelyből érdekes dolgokra derül fény Görgei gyerekkoráról és hadvezéri attitűdjéről.

A visszaemlékező levelek a kötet utolsó fejezete – 12 levelet tartalmaz –, amelyekben a forradalom és szabadságharc bizonyos eseményeiről és személyeiről nyilatkozott a tábornok. Olvashatunk Kazinczy Lajos honvédezredesről, az ezredzászlók sorsáról, az aradi kapitulációról, hogyan bukott meg Görgei a tullni utásziskolán hadászattól, a Petőfivel történt utolsó 1849. májusi találkozásjáról.

A műben, mint szinte minden munkában, előfordulnak hibák, elírások és tévesztések is. A *Dembinski emlékiratairól* írott részhez mellékelt, a főhadiszínteret egyébként kiválóan ábrázoló I–V. térképeknél (162–219. o. között) a „perifériák” ábrázolásánál több kisebb hiba is becsúszott. Így a komáromi helyőrség nem körülbelül 8000, hanem körülbelül 12 000 fős volt (I. térkép), a Damjanich-hadosztály nem 12, hanem 20 löveggel rendelkezett (II. térkép), Szolnokot 1849. január 28. és február 28. között a Gramont-, utána március 5-ig a Karger-, nem pedig az Ottinger-dandár védte; február 11–12-től Törökszentmiklóst a Vécsey-, és nem a Hertelendy-hadosztály biztosította, míg a Cibakházát őrző Mesterházy-különítmény legnagyobb létszáma kb. 1500 fő és 8 löveg, nem pedig 4500 fő és 10 löveg volt (II–V. térkép). A Hertelendy-hadosztály február közepén még Kunmadarason és nem Tiszafüreden volt (193. o.) Komáromot nem sokkal nagyobb, hanem március 4-től is legfeljebb egyenlő cs. kir. haderő zárta (196. o.). Vetter feladata pedig nem Temesvár, hanem Pétervárad felszabadítása volt (323. o.).

Összességében bizton állítható, hogy e kiadvánnyal nagyon sokrétű képet kapunk Görgeiről, a tábornokról és magánemberről. Őszinte megnyilatkozásai által világossá válik, hogy olyan jellemmel állunk szemben, aki meggyőződésétől vezérelve képes volt élete végéig méltósággal viselni az „áruló” bélyegét, de a későbbi történelmi események (és a közzétett dokumentumok e kötetben) az ő állításainak helyességét igazolták. Akiket érdekel egy-egy sokrétű személyiség életpályája, élvezettel tallózhatnak az érdekes írások között. A történészek pedig egy szakmailag kiváló könyvvel gazdagodhatnak, hiszen sok tévhit végre eloszlik a tábornokkal kapcsolatban.

Somogyi Gréta – Kemény Krisztián